

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-40>

УДК 331.5:631.1

РИНОК ПРАЦІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА МЕХАНІЗМИ СТАБІЛІЗАЦІЇ

THE LABOR MARKET IN THE AGRICULTURAL SECTOR UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE: CURRENT TRENDS AND STABILIZATION MECHANISMS

Онегіна Вікторія Михайлівна
доктор економічних наук, професор,
Державний біотехнологічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0794-8032>

Onegina Viktoriya
State Biotechnological University

Статтю присвячено актуальним питанням оцінки тенденцій на ринку праці в аграрному секторі економіки в умовах війни та обґрунтуванню механізмів його стабілізації. Визначено, що початок військових дій на території України призвів до погіршення рівня соціально-трудова відносин на національному ринку праці, що потребувало від підприємств бути гнучкими та адаптуватися до сучасних реалій. Проаналізовано загальну вартість пошкоджень від війни, завданих аграрному сектору економіки. Систематизовано основні фактори, які впливають на дестабілізацію функціонування ринку праці в аграрному секторі економіки. Для оцінювання ситуації на ринку праці досліджено динаміку вакансій, кількості осіб, які мають статус безробітних, та визначено кількість претендентів на одну вакансію. Окреслено напрями забезпечення стійкості й адаптивності ринку праці в аграрному секторі до відновлення в післявоєнний час.

Ключові слова: ринок праці, зайнятість, аграрний сектор економіки, безробіття, міграційні процеси.

The full-scale aggression against Ukraine, which began on February 24, 2022, led to a change in the structure of the economy and created a number of challenges that required every citizen, business entity and the state to react quickly and adapt to new challenges in order to maintain their front. Against the background of the influence of many factors, the situation in the labor market has changed significantly, which is a sensitive indicator of the changes taking place. Therefore, the need to solve problems in the process of regulating the labor market in the agricultural sector as a strategically important sector of the economy determines the purpose of the study to assess its trends in the context of war and develop mechanisms for its stabilization. The methodological basis of the study is a systematic approach to the study of the problem and the dialectical method, which allowed a comprehensive approach to establishing current trends and identifying mechanisms for stabilizing the functioning of the labor market. Economic and statistical methods were used to assess the state and trends in the labor market in the agricultural sector. The mechanisms of labor market stabilization in the agricultural sector of the economy are outlined using the method of generalization. These methods are used in interconnection and interdependence. The study determines that the outbreak of hostilities on the territory of Ukraine led to a decrease in the level of social and labor relations in the national labor market and required enterprises to be flexible and adapt to the modern realities of life. The total cost of war damage to the agricultural sector of the economy is analyzed. The main factors that influence the destabilization of the labor market in the agricultural sector of the economy are systematized. In order to assess the situation in the labor market, the dynamics of the number of vacancies, the number of persons with the status of unemployed is studied, and the number of applicants for one position is determined. The mechanisms for ensuring the sustainability and adaptability of the labor market in the agricultural sector of the economy to function in the conditions of post-war reconstruction are outlined. The practical value of the study lies in the fact that the main provisions, recommendations and conclusions set forth in the paper can be used in scientific research related to the further development of directions for stabilizing the labor market in the agricultural sector of the economy.

Keywords: labor market, employment, agricultural sector of the economy, unemployment, migration processes.

Постановка проблеми. Аграрний сектор – це один з потужних драйверів економіки України, на продукцію якого у 2021 р. припадала найбільша частка загального експорту (41%). Український аграрний сектор – невід’ємна складова глобальної економіки, гарант продовольчої безпеки та незалежності нашої країни, галузь, яка забезпечує робочими місцями сільське населення, що, у свою чергу, впливає на збереження сільських територій, їх історичну цінність і самобутність.

Проте від початку повномасштабного військового вторгнення агресора на територію України аграрний сектор, та зокрема ринок праці як найбільш чуттєвий індикатор до змін, зазнає величезних збитків і втрат. За даними Центру досліджень продовольства та землекористування Київської школи економіки, які спільно з Міністерством аграрної політики та продовольства України проводять регулярні огляди збитків і втрат агропромислового комплексу, визначено, що «у листопаді 2022 р. втрачено майже чверть галузі, прямі збитки сягають 6,6 млрд дол. США, або майже 23% від всієї вартості активів сільського господарства України, а непрямі – 34,25 млрд дол. США [1]». Таким чином, сучасну ситуацію на ринку праці в аграрному секторі можна оцінити як кризову, що спричинена низкою негативних факторів – і зовнішніх, і внутрішніх, які викликають зростання рівня безробіття й високий рівень міграційних процесів.

Саме тому особливо актуальним є питання аналізу сучасних тенденцій на ринку праці в аграрному секторі та окреслення основних напрямів формування механізмів, які передбачають стабілізацію цих негативних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження проблеми формування та розвитку ринку праці, у тому числі питання зайнятості населення, безробіття, міграційних процесів відображено в працях багатьох науковців, зокрема О. А. Грішньої, А. М. Колота, Е. М. Лібанової, О. М. Могильного, Н. І. Патики, О. В. Позняка, В. А. Ткачука, О. І. Цимбала, О. Г. Шпикуляка та ін.

Погоджуємося з ґрунтовною думкою професора А.М. Колота, що соціально-трудова реальність XXI ст. вимагає «розширення горизонтів наукових досліджень у розумінні природи явищ і процесів, які розгортаються на "полі" соціально-трудового розвитку, їх очевидних і латентних сутнісних характеристик, самої філософії нової реальності у світі праці та зайнятості» [2, с. 28]. Ситуація, яка сфор-

мувалася на ринку праці аграрного сектора до 24 лютого 2022 р., уже мала кризовий характер та лише погіршилася з початком повномасштабної війни в Україні, що підтверджує нашу тезу та вимагає переосмислення сутнісної характеристики сфери трудових відносин, які формуються на ринку праці.

Цілком підтримуємо та вважаємо актуальною і сьогодні позицію В. А. Ткачука, який наголошує, що « криза в галузях сільської економіки, поява на селі широкомасштабного безробіття в його різних нестандартних формах зумовлюють необхідність термінової розробки заходів із регулювання ринку праці на селі, формування відповідної йому інфраструктури, вироблення політики сприяння зайнятості сільського населення» [3, с. 11].

У дослідженні Е. М. Лібанової, О. В. Позняка та О. І. Цимбала оцінено тенденції вимушеної міграції населення після 24 лютого 2022 р. і з’ясовано, що «можливі обсяги незворотних міграційних втрат в залежності від дії військових та економічних чинників становитимуть від 600–700 тис. осіб до 5,0–5,5 млн осіб, чисельність тих, хто вимушено змінив місце проживання у межах України, оцінюється у 5,0–5,5 млн осіб [4, с. 53]». На нашу думку, така тенденція, беззаперечно, матиме негативний вплив на формування механізмів стабілізації ситуації на ринку праці в аграрному секторі економіки в післявоєнний період.

Результати аналізу наукових праць дали змогу отримати потужну базу для продовження вивчення проблемних питань, які виникають на сучасному ринку праці в аграрному секторі економіки. Проте вважаємо, що певні проблемні аспекти регулювання ринку праці в аграрному секторі в умовах дії воєнного стану є нагальними та потребують вирішення в науковому і практичному аспектах.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення сучасних тенденцій, які склалися на ринку праці в аграрному секторі економіки в умовах дії воєнного стану, а також формування напрямів стабілізації ситуації під час післявоєнного відновлення ринку праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні населення України живе в умовах значної невизначеності й підвищеного ризику, які викликані війною, що триває на території України, та впливають на всі сфери життя кожного громадянина. Після 24 лютого 2022 р. виникла гостра необхідність пристосування до нової реальності й нових викликів, спричинених війною. Бізнес також

пережив спад, рівень активності ринку праці був критичним, багато бізнес-структур призупинили свою діяльність, населення почало масово втрачати роботу. Деякі підприємства здійснили релокацію та перемістилися в більш безпечні регіони. Протягом наступних місяців 2022 р. багато підприємств пристосувалися до сучасних умов ведення бізнесу та почали функціонувати, що сприяло підтримці економіки країни, забезпеченню базових потреб населення, наданню робочих місць тощо.

Безсумнівно, у результаті ведення активних бойових значної шкоди зазнав аграрний сектор економіки, сфера його виробничих і трудових відносин. Зрозуміло, що до закінчення війни неможливо чітко оцінити обсяги втрат і завданих збитків для аграрного сектора економіки. На основі отриманих даних шляхом непрямих методів оцінки завданих пошкоджень, на які спираються вчені Київської школи економіки (KSE Агроцентр), нами було побудовано гістограму загальної вартості пошкоджень, завданих аграрному сектору економіки через війну, станом на листопад 2022 р. (рис. 1).

За наведеними на рис. 1 даними можна визначити, що найбільших збитків війна завдала сільськогосподарській техніці, яка повністю/частково пошкоджена або викрадена (40% від загальної вартості пошкоджень, завданих аграрному сектору економіки). Частка знищеної або викраденої виробленої продукції становить 28% від загальної вартості пошкоджень, або 1872,0 млн дол. США. Частка пошкоджених або зруйнованих складських приміщень, зокрема зерносклади,

становить 16% від загальної вартості, збитків завдано на суму 1062,5 млн дол. США. Унаслідок обстрілів, обмеженого доступу до ферм, відсутності кормової бази вартість утрачених ресурсів у галузі тваринництва орієнтовно становить 362,5 млн дол. США, або 6% від загальної вартості пошкоджень. Також через військові дії знищено велику кількість багаторічних культур (5% від загальної вартості); крім того, було знищено й викрадено велику кількість пально-мастильних матеріалів, добрив, засобів захисту рослин – на суму 95,4 млн дол. США.

Проведений аналіз свідчить, що ринок праці в аграрному секторі економіки переживає складні випробування як чуттєвий індикатор та перебуває під впливом факторів, які призводять до дестабілізації його функціонування (рис. 2).

Отже, в умовах впливу визначених факторів виникають закономірні проблеми, а саме: соціально-економічна криза, занепад сільських територій, руйнація сформованих інститутів ринку праці, втрата Україною конкурентоспроможних фахівців, послаблення потенціалу трудових відносин, підвищення рівня міграційних процесів, зростання показника безробіття, поширення бідності тощо.

Дані Інфляційного звіту Національного банку України за січень 2023 р. описують сучасну ситуацію, яка відбувається на національному ринку праці, та свідчать, що «ринку праці ще тривалий час залишатиметься слабким, проте поступово відновлюватиметься завдяки адаптації населення та бізнесу до воєнних умов. Безробіття почне скорочува-

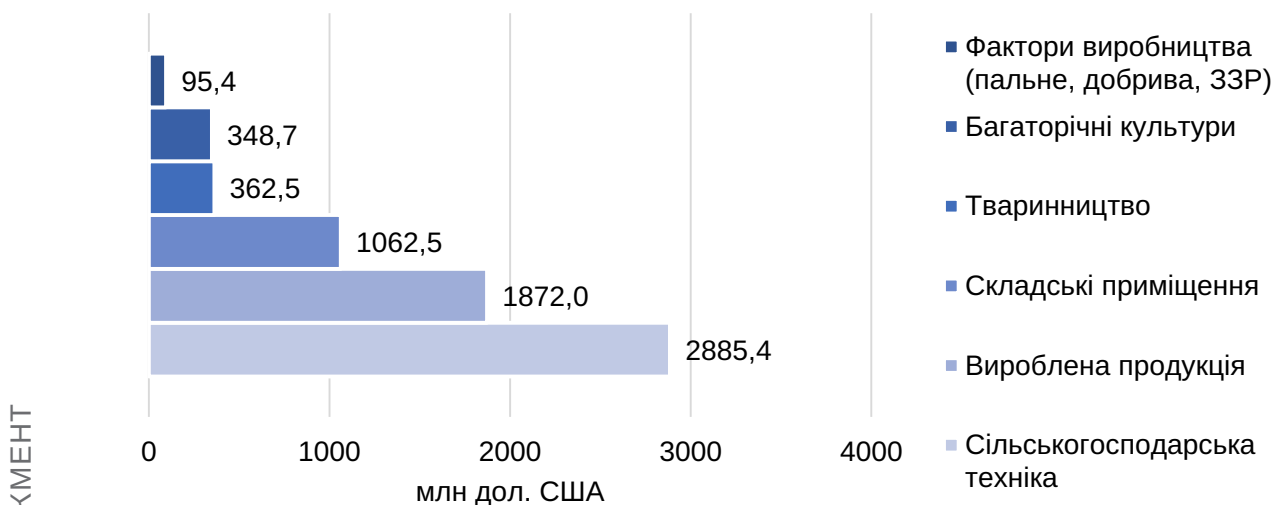

Рис. 1. Загальна вартість пошкоджень, завданих аграрному сектору економіки через війну, млн дол. США

Джерело: побудовано автором за [1]

Рис. 2. Фактори, які спричиняють дестабілізацію функціонування ринку праці в аграрному секторі економіки

Джерело: узагальнено автором

тися в поточному році, проте залишатиметься вищим за свій природний рівень через довгострокові ефекти війни впродовж усього прогнозного періоду. Процес відновлення робочих місць до довоєнних рівнів потребуватиме чимало часу через значні пошкодження виробничих потужностей, логістичних шляхів, а також слабкий внутрішній попит. На ринку праці зберігатимуться кваліфікаційні, а також регіональні диспропорції, оскільки в повоєнний період змін зазнає не лише структура попиту на робочу силу, а і пропозиція через міграційні процеси [5, с. 26]».

Для більш чіткого розуміння тенденцій на ринку праці в аграрному секторі економіки нами проаналізовано динаміку кількості вакансій та осіб, які мають статус безробітних, у сільському, лісовому та рибному господарстві станом на 1 квітня 2020–2023 рр. за даними Державної служби зайнятості (табл. 1).

На основі нижченаведеної таблиці можна визначити, що на початку квітня 2023 р. кількість вакансій у сільському, лісовому та рибному господарстві налічувала 3400 одиниць, що на 75,1% менше від аналогічного періоду 2020 р., а кількість осіб, які мають статус безробітних, скоротилась на 78,4%. Показник кількості претендентів на одну вакансію має коливальний характер: 1 квітня 2022 р. на одну вакансію претендувало 7 осіб, тоді як за аналогічний період 2020 р. цей показник становив 6 осіб.

Стабілізація ринку праці та підтримка достатнього рівня зайнятості мають стати центральними питаннями в процесі побудови ефективної системи управління. Вважаємо, що на сьогодні програми з підтримки і стимулювання зайнятості, які реалізовує держава, направлені на формування та забезпечення оптимізації ефективних соціально-трудова

Таблиця 1

Кількість вакансій та осіб, які мають статус безробітних, у сільському, лісовому та рибному господарстві за даними Державної служби зайнятості

Показник	Станом на 01.04.2020 р.	Станом на 01.04.2021 р.	Станом на 01.04.2022 р.	Станом на 01.04.2023 р.
Кількість вакансій, одиниць	13658	18542	8234	3400
Кількість осіб, які мають статус безробітних, осіб	80510	79445	56423	17377
Кількість претендентів на 1 вакансію, осіб	6	4	7	5

Джерело: побудовано автором за [6]

відносин. Зокрема, до новітніх форм стимулювання зайнятості можна віднести залучення до суспільно-корисних робіт осіб, які тимчасово втратили роботу, у межах урядового проєкту «Армія відновлення». Відповідно до цього проєкту «з безробітними укладають строкові трудові договори на період виконання зазначених робіт, оплата складає щонайменше 6700 грн і може дофінансуватися з місцевих бюджетів чи за рахунок замовників таких робіт» [7].

Зважаючи на проведений експрес-аналіз ситуації на ринку праці в аграрному секторі економіки й урахуваючи приблизну оцінку наслідків та втрат, яких завдала війна аграрному сектору, зазначимо, що потрібно поступово формувати механізми стабілізації ситуації на ринку праці з подальшим формуванням стратегічного бачення його майбутнього розвитку. Отже, до основних напрямів забезпечення стабілізації та адаптивності ринку праці в аграрному секторі в період післявоєнної відбудови можна віднести такі:

- провадження фінансових заходів прямого та непрямого впливу, які спрямовані на підтримку аграрних товаровиробників з метою недопущення їх банкрутства і збереження значної частки робочих місць;
- створення інфраструктурних умов для диверсифікації сільської зайнятості, у тому числі за рахунок забезпечення надійного енергопостачання, доступу до Інтернету, відновлення доріг;
- покращання демографічної ситуації в Україні, що матиме вагомий вплив на післявоєнний ринок праці;
- популяризація аграрної освіти і зайнятості в аграрному секторі економіки й підвищення їх престижності;
- залучення грантових програм, які сприятимуть підтримці, відновленню та розвитку агропродовольчого виробництва;

– забезпечення підвищення рівня кваліфікації персоналу, його перепідготовки та підтримка молодих фахівців з метою впровадження на сільськогосподарських підприємствах інноваційних технологій. Наприклад, вважаємо, що широкого розповсюдження набере використання дронів з метою огляду стану полів та дистанційне керування сільськогосподарською технікою;

– забезпечення безпеки працівників сільськогосподарських підприємств шляхом розмінування полів за допомогою відповідних фахівців;

– застосування матеріальних (надбавки, премії, доплати за важкі умови праці або понаднормово) та нематеріальних (перспективи розвитку, психологічний клімат, соціальна підтримка) методів стимулювання.

Висновки. На сьогодні ситуацію, яка склалася на ринку праці в аграрному секторі економіки, можемо оцінити як надскладну. Маємо відзначити, що рівень безробіття і міграційних процесів є високим. Незважаючи на покращання економічної активності, значна частка підприємств не може у повному обсязі провадити сільськогосподарську діяльність, що, відповідно, впливає на функціонування ринку праці. Та доки тривають воєнні дії на території України, ворог завдає збитків нашій інфраструктурі, має місце невизначеність щодо термінів закінчення бойових дій, без належних заходів комплексного управління вона буде погіршуватися. Також і в період післявоєнної відбудови реалізація заходів із стабілізації ситуації на ринку праці має стати невід'ємною складовою системи його управління на галузевому, регіональному та національному рівнях.

Перспектива подальших досліджень полягає в побудові ефективного концептуального підходу до управління ринком праці в аграрному секторі економіки в післявоєнний період економічного відновлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Kyiv School of Economics. Огляд збитків від війни в сільському господарстві України. *Непряма оцінка пошкоджень*. 2022. Вип. 2. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/11/Losses_report_issue2_ua-1.pdf.
2. Колот А. М. Соціально-трудова реальність – XXI: філософія становлення, можливостей та викликів. *Економіка України*. 2021. № 2. С. 3–31. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.02.003>.
3. Ткачук В. А. Сучасний стан і тенденції розвитку аграрного ринку праці. *Економіка АПК*. 2019. № 7. С. 6–12.
4. Лібанова Е., Позняк О., Цимбал О. Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії російської федерації. *Демографія та соціальна економіка*. 2022. № 2 (48). С. 37–57. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037>.
5. Інфляційний звіт за січень 2023 року. *Національний банк України*. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2023-Q1.pdf?v=4.

6. Аналітична та статистична інформація Державної служби зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analytics>.

7. Економічна правда. «Армія відновлення» вже налічує майже 14 тисяч безробітних. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/04/11/698997>.

REFERENCES:

1. Kyiv School of Economics (2022). *Ohliad zbytkiv vid viiny v silskomu hospodarstvi Ukrainy. Nepriama otsinka poshkodzen* [Review of war damage in the agriculture of Ukraine. Indirect damage assessment]. Retrieved from: https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/11/Losses_report_issue2_ua-1.pdf.

2. Kolot, A. M. (2021). Sotsialno-trudova realnist – XXI: filosofii stanovlennia, mozhlyvosti ta vyklykiv. [Socio-labor reality – XXI: philosophy of formation, opportunities and challenges]. *Ekonomika Ukrainy*, vol. 2, pp. 3–31. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr>. (in Ukrainian)

3. Tkachuk, V. A. (2019). Suchasnij stan i tendenciyi rozvitku agrarnogo rinku praczi. [Current state and trends in the agricultural labor market]. *Ekonomika APK*, vol. 7, pp. 6–12. (in Ukrainian)

4. Libanova, E. M., Pozniak, O. V., & Tymbal, O. I. (2022). Mashtaby ta naslidky vymushenoї mihratsii naselennia Ukrainy vnaslidok zbroinoї ahresii Rosiiskoi Federatsii [Scale and Consequences of Forced Migration of the Population of Ukraine as a Result of Armed Aggression of the Russian Federation]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika – Demography and Social Economy*, vol. 2 (48), pp. 37–57. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037>. (in Ukrainian)

5. Inflatsiyni zvit za sichen 2023 roku [Inflation report for January 2023] (2023). National Bank of Ukraine. Available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2023-Q1.pdf?v=4.

6. Аналітична та статистична інформація Державної служби зайнятості [Analytical and statistical information of the State Employment Service]. Available at: <https://www.dcz.gov.ua/analytics>.

7. Economic truth (2023). «Армія відновлення» вже налічує майже 14 тисяч безробітних [The «Recovery Army» already has almost 14,000 unemployed people]. Available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/04/11/698997>.